

szubjektív szülőföld-élmény

Felfalni Arméniát

Gyarapodik bennem a haza, amint az örmény táj féktelen szépségét szemlélem. Meg akarom tanulni a hegyek szoknyáinak pliszéit, minden egyes szirtkitüremkedést, a csupán távolról kopárnak tűnő kőránconkon sikeresen megkapaszkodó minden apró növény pontos helyzetét; meg akarom tanulni az árnyékok játékát a köveken az idő múlásának függvényében, percről percre. Úgy kell emlékezni, ahogyan Borges szereplője, Funes, az emlékező tette, aki a fák leveleinek erezetét is képes volt egyenként felidézni, emlékezett a felhők másodpercenként változó minden formájára. El kell raktároznom magamban későbbre az összes apró részletet, nagy gonddal leltárba kell vennem mindent, ami segíthet abban, hogy emlékeimből létrehozzam saját birtokolható bonyolult hazámat – a belső szülőföld az egyetlen, amelynek létjogosultsága lehet: bárhol is élne az ember, csak ott lehet otthon.

Minden örményországi látogatásomkor megrohan ez az irracionális igyekezet. Fel akarok habzsolni mindent, ami engem érhet ez alatt a röpke néhány nap alatt most is, amíg az írófesztivál kitart, minden élménylöketet, mindazt, amit a szervezők átadni terveztek nekünk. A kulturális mohóság, amivel őseim földje felé vagyok, a kényszerűen, szünet nélkül alkotó, mindent át- meg átformáló világlátás ezt még csak fokozza, hatványozottá teszi – még sokkal többet élhetek meg így az örmény tájból, az örmény pátriából: a vidéknek az élmények hatására bennem megfogalmazódó összes kiegészítő valóságát. Minden hiányt egyszerre igyekszem pótolni magamban, amit szubjektív hazám távolléte okozhatott – mert mi lehetne fontosabb, mint saját valóságunk legpontosabb megrajzolása?

Valahányszor örmény földre látogatok, embertelenül sok megélni mindent, szinte azonnal átkerülök egy másik dimenzióba, fel akarom falni Arméniát, mohón és minden részletében bekebelezni – összeolvadni vele, a magamévá tenni valamiképpen, hazahordani magammal egyre: egyszerre bájos szeretlenséggel és valamiféle tudatos gyűjtőmunka józan keretében. Nem csupán a kjufta, a khorovác, a tan, a lavas, az iskán hal vagy a gránátalmabor ízét akarom tudni, nem csak a gyümölcslavasét, mint rendes turista, de a sárgabarack eredeti, ősi földből jövő zamatát is, meg akarom tanulni minden egyes örmény ember mosolyának ráncait fekete szemek alatt-körött; vagy a *Ter vogbormja* sokféle kanyarodó visszhangjait Geghard sziklába vajt felső templomában, mindannyiszor megkísérlek kicsenni magamnak némi istenerőt belőle, lélek-emlékké csiszolni, magamba zárni nehezebb időkre – hajszálpontos lenyomatot akarok emlékezetemben mindenről, amit itt láthatok, hallhatok, izelhetek, érezhetek. Emlékezni, emlékezni és emlékezni: Haghpát kolostorának minden részletére, a szurdokból fenségesen kiemelkedő Hegedű-sziklára Garniban, Paradzsánov minden kollázsdarabjára, a rendezőről szóló anekdotákra, amelyeket Anahit, a múzeum kipirult, lelkes idegenvezetője oszt meg kapkodó lendülettel az írolátogatókkal; emlékezni a Nemzeti Múzeum kódexkiállításának miniatúrára másolatban, a Matenadaran kódexkiállításának miniatúrára eredetiben; tökéletes pontossággal előhívni az emlékezetből a szerzetesek sziklába vajt celláihoz vezető lépcsőfokokat Geghard kolostora mögött, az állhatatosság metaforájaként visszaidézni a lépcsőfokok mélyedéseit, amelyeket egykori szerzetesek lábai vajtak ki, kitartóan mindig ugyanoda lépve az idők folyamán, hosszú évszázadokon keresztül – megemlékezni az alázatos életek egymásutánjáról, mely a követ is átformálta.

Emlékezni kell az anekdotákra, amelyeket útközben elcsíphetek az örmény íróktól meg a kísérelőktől. Azokra is, amelyeket nem örmény társaim mesélnek Örményországról – kiegészítik a bennem gyarapodó haza-élményt. Az örmény élmények feszített ütemű hajtóvadászatában figyelni az önkéntes fiatal szervezőlányok energikus lelkesedésére is, feljegyezni fejben nevetésüket, hajuk lebbenését, kislányosan naiv rácsodálkozásukat erre vagy arra, ami a nem örmény világból pillanatnyilag körül fogja őket – arra, ahogyan

megkíséreljük sebtében, néhány nap alatt bekebelezni Arméniát. Pontos feljegyzést készíteni Jereván fényeiről: a főtéri zenélő szökőkút színesen változó nyalábjaitól kezdve a külvárosi örmény Las Vegas kaszinóinak csiricsárré, sietősen tovatűnő futófényeiig, ahogyan végigkísérnek sürgetve, a bőség illúzióját keltve a reptérről befelé vezető úton; emlékezni arra is, ahogyan az Ararát szálloda ablakából a virradati fényben megvillannak a távoli domboldal sűrűn egymás mellé épített házainak bádogtetői, hol egyik, hol másik, hol egyik, hol másik, ahogy a nap minden reggel más és más fény-szonátát játszik el rajtuk.

Belső küldetésem nem könnyen teljesíthető, az út kanyarulatait is meg kell jegyezniem hajszállra, ahogy Dilidzsán felé megyünk a busszal, az út szélén gyakorta guggolva pihenő örmény vándorokat, a napsugarak dőlésszögét – aztán azt a fokozatosságot is, ahogyan a sziklás táj lassanként erdőbe alakul. Rendkívül fontos részletekbe menően emlékezni a fák illatára is Hagharcinnál – amikor az erdőben sétálunk, szinte ugyanaz az érzés kerít hatalmába, mint gyermekkoromban, Erdélyben, Szováta erdeiben. A komótosan ránk ereszkedő köd íze is ugyanaz a nyelvemen, ahogy beleharapok a tájba, ismerős az erdei apró szemű dióé is. Betéve kell tudnom az általunk bejárt ősi templomok néhol szétszórta romjainak földrajzi pontossággal meghatározott helyzetét, emlékezniem kell a tömjénfüsttel belengett kolostori félhomályra, mint súlyosan ránk hulló lepelre, ami a szavakat is elnyeli olykor; fel kell tudnom idézni a szűk templomablakokon beszüremkedő fényt, az árnyak lomha fogócskáját a templom khácskárokkal borított padlózatán az idő múlásával. Kötelezően emlékezni kell a khácskárok faragványainak indáira, a csipkézett kőkeresztek által elmesélt keresztút-stációkra – bent a templomokban, a templomkertekben és sziklába vajtán: meg kell próbálni felidézni minden egyes kőkereszt előtt görnyedő, faragó szerzetest, akiket pedig sosem láthatunk, hacsak Paradzsánov Szajat Nova filmjében nem; pontosan vissza kell idézni a kőkeresztek előtt az imádkozók kezének pusztá érintései nyomán a sok száz év során létrehívódott vajatokat, melyek akkor keletkeztek, amikor a szentségből akartak valamit hazavinni magukkal rendre, könyörületes védelemképpen, megsimitván Isten házában falát; és emlékezni kell a szerzeteseknek a templomok falába vajt imádkozófülkéire, több emberről magasságban, felfelé Jákob lajtorjáján, valahol félúton az Isten felé.

Meg akarom tanulni az Ararátot övező felhők formáját is, vonulásukat a Khor Virap kolostortól nézve, az alkonnyatot, ami itt olvaszt magába monumentálisan a tájjal meg társaimmal együtt, lenyomatot akarok emlékezetemben a zurna, a dhol és a duduk hangjainak összefonódásáról, ami az ünnepi lakománkat kíséri a Pandok Yerevanban. Pontos leltárt akarok mindenről, ami örmény, minden olyan élményről, amiből eddig kimaradtam erdélyi magyar-örményként. Vissza akarok foglalni magamban egy saját Örményországot, amely őseim földje lehetett egykoron, legalábbis az én értelmezésemben. A Nemzeti Múzeum kódexkiállításán hosszan elidőzök az Aniból származó tárgyak előtt, örmény őseim onnan menekültek évszázadokkal ezelőtt, a legenda szerint a 13. század közepe táján – nézem a szépen faragott szerzetesseket, amelyeken ülve talán a kódexek betűit festgették szent életű emberek, és elsírom magam, ekkor látok először bármi tárgyi emléket távoli felmenőim őshazájából. Amikor a kódexírók székei készültek, akkor még őseim is ott lakhattak az egykori fővárosban, erre gondolok, bármennyire is értelmetlen e gondolat.

Folyton időszámításokat állítunk fel fejben, *akkort* és *mostot*, határvonalakkal szabdaljuk életünk idejét, függőlegesen vagy vízszintesen, ki hogyan méri az időt, legalábbis azt hiszem, más is így van vele. Akkor még csak leltározok, mohón kartotékba veszek – habzsolom a pillanatnak minden megjegyezhető múltékonyságát, amivel a most akkorrá illan. Akkor még nem

KALI Kinga
„Kiválasztott fekete-fehérben”
Látó, 1993. 8.

„Egy város krónikájából”
Látó, 1994. 11.

„Babgulyás á la Petri”
Látó, 1995. 12.

„Álomidő”
Korunk, 1995. 2.

„(játék) Az esszéről”
Korunk, 1996. 2.

„Jarmusch-képeslapok”
Látó, 1998. 6.

„A szó”
Látó, 1998. 11.
In: *Körkép*
Magvető, 1999

„Téglaszív”
Látó, 2008. 2.
Litera.hu, 2008. 2.20.

„Almamoly”
Látó, 2009. 3.

„Szabadhal”
Látó, 2009.

In: (Bíró Gergely szerk.)
Az év novellái
Magyar Napló, 2010

„Örökszív”
Magyar Lettre Internationale, 75

In: (Förgács Zsuzsa szerk.)
A szív kutyája – Lányok és apák
Jaffa, 2010

„Litera Netnapló”
litera.hu, 2008. július

„A gránátalmabor íze. Örményországi útinapló”
Magyar Lettre Internationale, 78

tudom: itthon vagyok; ez egy későbbi utazás során fogalmazódik meg bennem tisztán és minden kétséget kizáróan, egy másik örményországi szakmai együttléten, a sors különös játékának tulajdoníthatóan éppen a caghkadzori íróházban, mely 1930 óta fogadja az írókat, és ahova egykoron két immár kedvencé lett örmény író, Hracsjja Kocsar és a költő Avetik Iszahakjan is visszahúzódott időnként alkotni – itt tör rám a megmagyarázhatatlanul gyarapodó szubjektív szülőföld-érzés, ahol e szöveget részben megírom; azóta tudom, ez a *belső haza-érzés*, egyszersmind annak a hiánynak a balsamos enyhülése, ami egész felnőttkoromban kínozott.

Zvartnoc romjai alatt láttam először vérző gránátalmákat. A majd' kéthetes írófesztivál sokadik lakomáját ültük, kies romok alatt tanulgattuk éppen az örmény vendégszeretetet, minden jóval roskadozó hosszú asztalnál ettük végig a szokásos négy fogást, amely, ittlétünk tanúsága szerint, egy örmény ebéden-vacsorán kötelező vendégfeladatnak tűnt, hallgattuk a kiapadhatatlan örmény tóosztokat, és vidáman bólogatva értettünk egyet azok jókívánságaival, még ha a sokunk számára alig vagy egyáltalán nem érthető nyelven fogalmazódtak is olykor. Visszaidéződtek bennem gyerekkorom Erdélyének többnapos lakodalmi faluhelyen, ott éltem meg ilyenszerű végtelenített kínálást. A szerelmem születésnapja volt aznap, minden percre kiemelten figyeltem, hogy megtanulhassam ennek a napnak az egyszeri és megismételhetetlen forgatókönyvét, és később élve beszámolhassak a távollevőnek a saját születésnapjának élményeiről ezen a számára még idegen, távoli helyen. Vidáman, ingujjra vetkőzve küzdöttünk az október végi kaukázusi hőségben a légy- és darázsrajokkal, amelyek ebédünket megrohanták – bár Yang, a kínai költő halk szóval azt mondta, ők talán inkább minket gondolhatnak ebédjüknek. Minden tökéletes egyensúlyban volt. Akkor még nem tudhattam, hogy hamarosan átkerülök egy másik időszámításba, és az a nap lesz hosszú időkre az utolsó derűs élményem. Megtanulni a baszturma, a szudzuk ízét, a különféle örmény sajtokét, ezen igyekeztem titkon, miközben társaim kellemesen elcsevegték. Eleget téve privát küldetésemnek, amivel a hazát gyűjtöm magamban, igyekeztem elraktározni emlékezetemben a rusztikus cseréptárra halmozott, vérző gránátalmák látványát – levük gyöngyözve tört át vékony héjukon; engem pedig megrohant a felismerés: pontosan tudtam, az örmény nemzetet vérzik, az örmény nép bánatát mondják el a maguk módján ott, a romok alatt, ahol a történelem is erőteljesebben van jelen.

Minden örmény élményt pontosan emlék-kartotékba kell venni, kívülről meg kell tanulni az őshazát, fel kell habzsolni Örményországot, emlékfoszlányokból újrarajzolni régi határait magamban, amennyire élesen csak lehet, áttelepíteni emlékezetembe minden magamba hordható kincsét – alig alszom a fesztivál ideje alatt, ilyesmire most nincs idő. Kötelességtudó mohósággal kebelezek be mindent, valamiféle telhetetlenség jegyében szívom magamba, nyelem el az élményeket, foglalom vissza magamnak Arméniát. Több író-társam is megjegyzi, hogy még sosem látott ilyen kedvvel enni senkit, mint engem. Azonban nem pusztán a lakomákról van szó, noha az örmény vendégszeretet sokat elárul a nép lelkéről, amely ezt a kívülről sziklakemény kőországnak látszó hazát lakja. *Éhes vagyok az ősbazára* – de ezt csupán most tudom, többszörös hazatértem után a választott magyar hazába, amikor is a szervezőknek tett előzetes ígéret szerint meg kellene fogalmazni az engem ért örményországi élményeket.

Eredetileg arról írnék, hogyan kell szakszerűen és pontosan felfalni Arméniát, hogy az ember kicsit hazahordhassa magával – arról, milyen bekebelezni mindazt, amit ez a csupán első pillantásra zordnak tűnő vidék az idelátogatónak nyújthat. A hegyek súlyos kőszoknyájának fodrait lebbenten fel gyöngéden a szövegem, a Szeván-tó fölötti játékos szelek illatának tünékeny változatait írnám meg, ahogyan egymásba alakulnak, a befogadó örmény tájról zengenék magasztaló éneket. Nem hiába gyarapítottam szorgalmasan fejben a hazát, rakároztam az élményeket a sűrű látogatás alatt, gondosan ügyelnék arra, pontos legyen a kép, a részletek ne csúszanak egymásba, hitelesen vissza tudjam adni, ami engem itt ér mindenkor. Arról írnék, milyen az örmény étel és élet íze – lapozható emlékekkel dolgozva élményeim. Mert azért kötöttünk ki itt, Örményországban, Noé utódaiként és valamiképpen követőiként, az *Írók béréjében* – még ha nem is éppen az Ararát hegyén –, hogy vigasztalan időkben is figyelmeztessünk a poézis éltető szavára, vigaszként mentsük át azt az érdeklenség-özellőzést, lelkesedést csempészve általa életekbe. Ennek része az ígéret is, amelynek éppen eleget próbálok tenni, és megkísérlek visszaadni minden lélegzetnyi örmény-élményt, minden mozzanatot, hogy krónikása lehessen ennek a vidéknek, még ha átmenetileg, csekély időre is.

Ha lenne kedvem, leugranék egy sörre, amíg a szöveg megírja önmagát – egy Cortázar parafrázissal élve; birkózom a szöveggel, az élmények megírhatóságával. De egy ideje átkerültem egy másik időszámításba, s már semmi sem lesz úgy, mint annak előtte volt, elvált a most az akkortól. Eredetileg derűs, nagyszerű dolgokról terveztem itt írni, mindarról a szépségről, ami Örményországban körülvevő irodalmi zárandoklatunk alatt. Valami olyasféle élményrohamról, mint amilyenről Stendhal számolt be egykori firenzei utazása kapcsán: olyan érzelmi megrohantságról, amely letaglózta az embert, mely felfokozott szívveréssel, megemelkedett vérnyomással, szédüléssel és összezavarodottsággal, ájulás-közeli állapotokkal jár – a mai pszichológia immár Stendhal-szindrómaként aposztrofálja ezt a tünetegyüttest, olyannyira létező jelenség. Kedvem lett volna írni a szépség befogadásának fizikai korlátairól is, a vad vidék lenyűgöző bájáról terveztem szólni, arról, ahogyan vendéglátóink néhány nap alatt meg akarják nekünk tanítani Örményországot.

Tervezni lehetetlen. Bármilyen mohón ittuk is volna be ezt az új tudást, nem lett volna elég sok ezerszer ennyi idő sem a megismerésre: mindenből csak izlélnyi lenyomatot vihettünk magunkkal. Ahogyan én is csupán kóstolást nyit adhatok szövegem által mindabból, amit megéltem; arról, ahogy kiiktattuk az alvás idejét fontosabb dolgok miatt, arról, ahogyan fokozatosan átkerültünk egy másik dimenzióba, egy párhuzamos létbe, ahol kitágult az idő – és néhány nap alatt néhány év élményanyagát gyűjthettük egybe, későbbi rendszerezésre. Azokról az emlékezetes együttlétekről terveztem írni, amelyeknek során nagyszerű emberekkel ismerkedhettem meg, örmény és külföldi alkotótársakkal, a lelkes örmény egyetemistákat sem kihagyva a „se-regszemléből”; arról a csodálatos kreativitásról, alkotás-szomjról, amelyet az egyetem fiataljainak körében tapasztalhattam közös műhelymunkánk rövid ideje alatt.

Terveim szerint a Lori szakadékról is írtam volna, ahova már lenézni is szédítő, mégis sokakat megkísértett csapatunkból, hogy a peremén álló, a szurdok fölé nyúló kövön fényképezkedjenek. Akkor még nem volt bátorságom oda kiállni, már egy magasabb várfalról lenézve is tériszony fogott el. Meséltem volna arról a mulatságos magántárlatról is, melyet egyik Lori-tartománybeli kis faluban, Dszeghben néztünk meg, szinte véletlenül bukkantunk rá – egy öregasszony két szobányi kiállításáról, amely hivalkodva próbálta felvenni a versenyt a hely nagy szülőltjének, Hovhannesz Tumanjannak múzeumáéval, annak tőzsomszédságában, a kertben elnyújtózó horgolt-kitömött fenevadjaival átszalogatva a látogatókat: itt láttam először horgolt görögdiñnyesleleteket, kötött Komitász vardapet babát, örmény népi táncos-babákat, a hozzájuk tartozó teljes zenekarral, dudukossal, zurnással együtt; megannyi üdítő furcsaságot, ami leginkább arról szólt, errefelé más-ként telik az idő.

Arról is szóltam volna, hogyan kacstintottunk össze viccesen a mindennapi Kilikiázás után a szintén erdélyi magyar-örmény Laca barátommal, aki immár évek óta Jerevánban van otthon – volt abban valami irrendenta cin-kosság, ahogy mi esténként, az amúgy is későig tartó napi programok után megpróbáltunk kreatív módon „visszaszörözni” magunknak egy képzeletünkben dédelgetett, fiktív és saját Kilikiai Örmény Királyságot. A Pandok Yerevan sült kecségjének ízéről is akartam szólni – noha én ritkán eszem halat, itt kedvencemmé vált; de leginkább arról a maffiózónak festő, fura figuráról szerettem volna írni, aki éppen bekészült a vacsoraasztalunk melletti mikrofonhoz, hogy ő bizony elénekelne valamit – mi meg csöppnyi (később gyorsan megbánt) fölényvel neveltünk össze Ruxandrával, újdonsült román barátommal, akivel már a fesztivál első napjától fogva egymásra találtunk, no, vajon mi lesz ebből, mit fog nekünk énekelni a műsáknak szentelt lakomán ez a suhogó tréningruhás, fehér futócipős, kissé már pityókosan somolygó férfi, aki ki tudja, hogyan került ide. Arról is beszámoltam volna részletesen, amint kihasználtam az ekkor keletkezett pillanatnyi zűrzavart, és helyet adva az egó hirtelen ötlettől vezérelt mókájának, akkurátusan átjavítottam a tréningruhás férfi asztalán sorakozó számos Kalinka vodkás üveg címkéjét Kalikingára, míg észre nem vették... Ilyenszerű élményekről szerettem volna írni, nagy lendülettel és epikus részletességgel – de legfőképpen arról, hogy amikor az általunk maffiózóként elkönyvelt, horgolt sapkás férfi hosszas készülőds után végre megszólalt, már tudtam, ez eddigi életem legcsodálatosabb koncertje: mintha egy szufi démonkórus szabadult volna ki a tüdejéből, úgy rebent bele a hangja az addig profánnak tudott éjbe; meg arról, hogy az est további óráiban lehetetlen volt mással foglalkozni, pincérnek és vendégnek egyaránt, mint őt, az álruhás Arto Tunçboyacıyan hallgatni, aki ki tudja,

honnan bukkant fel a műsáknak terített asztal mellett; lehetetlen volt más-
sal foglalkozni, mint rögzíteni a pillanatot, mely, habár véletlennek volt álcáz-
va elutazásunk estéjén, kétségtelenül számunkra elrendelt kegyes csoda volt.

Az örmény történelem felsajlós mozzanatairól is beszámolni szándékoz-
tam, arról a templomteremről Haghat kolostorában, ahol az egykor élt szer-
zetesek földbe ásott korszokba rejtették a szent könyveket a pusztító tatár
elől, aztán földet hordtak az egész templomra, hogy derűs halomnak álcázva
mentsék meg a dűlástól; arról a helyről, ahol Szajat Nova, egyik legkedvesebb
örmény költőm élt, alkotott – és lelte halálát az öldöklő tatár által. Terveim
szerint írtam volna arról az érzésről is, amely Szevanavank egyik khácskár-
ja láttán ragadott magával: egykori örmény szerzetesek hosszú, fonott hajú,
tatár antropológiájú Krisztust faragtak a kőbe, hogy ezzel a sziklába foglalt
furfanggal óvják meg templomukat a rombolástól – átmenetileg a tatár ké-
pére formálták Istenüket, alázatosan vállalva esetleges haragját is, hogy házát
megvédhessék. És igen, írtam volna a Fecskevár csöndjéről is, amely emléke-
zés közben bronz ködként vett minket körül, felejthetetlenül – mintha egy
regényben üresen maradt volna néhány oldal, melyről az olvasó tudja, áhítat-
tal kell átlapoznia, és kiegészítenie a saját gondolataival.

És az írók mauzóleummá emelt emléklakásairól is beszámoltam volna,
aprólékos részletességgel – a heurisztikus élményről, amely Tumanjan múze-
ummá alakított jereváni lakásában kerített hatalmába: hasonló írókultusszal
még sosem találkoztam. Ott láttam először magyarra fordított Tumanjan mű-
veket is, az Európa Kiadó 1969-ben kis, filigrán fehér kötetbe gyűjtött néhány
Tumanjan verset, *Galambok temploma* címen, a költő születésének századik
évfordulóját ünnepeve. Utólag, már Budapesten idézem fel, hogy román író-
társam, akit végig Basílnak hívtunk az irodalmi zárandókút alatt, lefotózta
a múzeumban kiállított műfordítás-köteteket – így nyomoztam ki, honnan
és hogyan szerezhető meg a budapesti antikváriumok elfeledett raktárkészle-
téből a kötetnek feltehetőleg egyik utolsó magyarországi példánya. A gondo-
san eltervezett elbeszélésfolyamban annak a megrázó döbbenetnek is helyet
adtam volna, ráadásul igencsak központit, amely a múzeumi idegenvezető
emelkedett beszéde alatt lett úrrá rajtam, miközben éppen Tumanjan fiának
végső döntéséről beszélt, aki apja halála után kivágatta és magával vitte annak
szívét, hogy szimbolikusan örökre vele maradhasson. Az akkor még véglete-
sen barbárnak tartott mozzanat borzongatóan végigkísérte örményországi
utamat – és később, amikor megérkeztünk Dzeghbe, én stílusosan Zorjan
almájával zsebemben, és először Tumanjan szülőházába látogattunk el mind-
annyian, ahol persze ismét előkerült a kivágott szív toposza, előre készülvén,
már óvatos kérdéseket is fel mertem tenni: hogyan is történt mindez pontos-
an – és ismét elborzadtam attól, milyen könnyed, magától értetődő termé-
szetességgel beszélt a helyi idegenvezető erről a szörnyű tettről.

Eredetileg ezekről szerettem volna írni, és nem kétséges, könyvnyi lett
volna az írott anyag. Ami itt mindössze felsorolás, az emlék-kartotékolás
puszta gyakorlati kiterjesztése, egy emlékgyűjtő jegyzeteinek listája a megél-
tekről – mindaz bennem elemi erővel dúló élményvihar, kilengő szédüléssel
és szapora szívveréssel járó emlékezés, mely által bekebelezem, felfalom Ar-
méniát, egyre és egyre. Kívülről mindössze élménylista, tanulható Kaukázus,
amely csak az Örményországot megjártak számára élénkül teljes élménnyé,
színesedik és duzzad történeté, cinkosodik szétszakíthatatlan szövetséggé:
az örmény vidék, az örmény történelem apránként beenged önmagába. Arról
is írtam volna, hogy később már kifejezetten vadásztam az írók kivágott szívé-
ről szóló kaukázusi anekdotákat, így ért el hozzám a hír, mely nem tudhatom,
igaz-e, miszerint Terjan, az örmény költő szívét is kimetszették halála után,
hogy megőrizték az utókornak.

Viszont mióta ennek az írásnak a szövetét szövögetem, át- meg átjavítom,
amióta durcásan elégedetlenkedek fölöttem, hogy hitelesebb lehessen az át-
hozott élmény, amióta nem megyek le sörözni, amíg a szöveg írni önmagát,
átkerültem egy másik dimenzióba. Apám átkelt azon a folyón, ahonnan nin-
csen visszatérés ebbe a világba; és az idő elkezdett másképpen telni, megvál-
toztak a színek, a szagok, minden, ami addig körülvettem, más értelmet nyert,
élesen elvált az akkor és most, mintha csak fejszecsapással választotta volna
szét őket az Úristen. Nem találom már eddigi önmagam, a dolgok, velem
a középpontjukban, egyszerre megfoghatatlanná váltak. És amikor ott álltam
a ravatalánál, lekésve az utolsó találkozás lehetőségét, ott álltam összetörten
és magamat bántva, hogy talán nem vigyáztam rá eléggé, és kérdések gyö-
rtörtek, vajon tudta-e, hogy szeretem, ott álltam és néztem, hogyan omlik el
az én szép apám arca a júniusi kánikulában, hogyan olvadnak le róla, percről

perce eddig ismert nemes vonásai, hogyan változik meg bennünk, itt ma-
radottakban az idő; akkor hirtelen Tumanjan fiára gondoltam, akit sosem
ismerhettem, mégis, most e személyes tragédia által egészen közel került
hozzám. Vad, zsigeri irigység rohant meg Tumanjan fia iránt, kinek még csak
a nevét sem tudom, irigyeltem őt azért a bátorságért, amivel ki merté lopni
az apja szívét, hogy ez által mindig együtt maradhassanak. És míg azelőtt az
ötlet barbársága tartotta fogva kényszeresen az agyamat, folyton arra kaland-
doztam, hogy ezt a tettet valahogy megértsem, logikusan megmagyarázzam,
a kulturális sokkot feldolgozzam, valami most megváltozott, furcsán átlendült
ebben a másik időszámításban a tettek értéke is, emelkedett az eredeti ko-
ordinátáktól – most hetek óta attól a gondolattól nem tudtam szabadulni, az
kínzott vég nélkül, hogy nekem sosem lett volna merszem megtenni ugyan-
ezt, pedig ott kísértett végig a gondolat, elkérni az apám szívét, ha pedig
nem adják, hát kitépni, ellopni, magammal vinni, birtokolni, amíg csak időm
engedi. Megkísértett a tett, amit azelőtt, az akkoriban még, oly borzongatóan
barbárnak és távolinak tartottam – és most már megértettem, ez a vívódás
annak a belső harcnak a kísérője, amit saját magyar és örmény részem vívott
egymással mindig is. Mert egész gyerekkoromat végigkísérte a köztesség
kínzó érzése: magyarnak talán ijesztőn erőteljes vagyok, örménynek túl fakó
– mondhatni folyton átjárok egyik nemzeti karakterológiából a másikba, egy-
szerre vagyok *mi* és *ők*, mindkét oldalon. Apám hirtelen távozásával közelebb
húzódott hozzám az a részben még távolinak tudott világ, megmagyarázha-
tatlan rohamossággal vált rokonommá, fivéremmé Tumanjan fia, aki magával
merte vinni halott apja szívét. Mióta átkerültem a másik időszámításba, és
már nem lehetséges pusztán a szépségről meg végeérhetetlen lakomákról
örömdózt zengen, nem lehetséges pusztán a felemelő, monumentális élmé-
nyekről írni, amelyek által Örményországot próbálom bekebelezni, amellyel
sokszorosítom magamban a haza-élményt, a meglévő, eredeti erdélyi szülő-
földem és anyanyelvem diktálta, választott magyar hazám mellé, most már
nem csak az örmény tájról, de az örmény emberről is méltán tudnék írni,
annak vad tetterejéről és derűs bátorságáról, mi megszabja életútját. Talán
most már jobban értem a népet, melyből egykor őseim is vétettek, oly sok
évszázaddal ezelőtt; és ahogy időm telik, több-kevesebb sikerrel gyarapítom
magamban a belső hazát.

A szöveg a 2012-es Literary Ark örményországi
írófesztivál nyomán kiadott kötetbe íródott.

(*Literary Ark / Grakan Tapan 2012, Vernatum, Jereván, 2013.*)

